

АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ЛІТЕРАТУРИ ім. Т.Г.ШЕВЧЕНКА

На правах рукопису

КУРНОСОВА ЮЛІЯ ВАСИЛІВНА

ПОЗИТИВІСТСЬКИЙ НАПРЯМ В АНГЛІЙСЬКІЙ
ЛІТЕРАТУРНІЙ КРИТИЦІ 1840-60-х РОКІВ

Ю.01.04 - Література зарубіжних країн

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ - 1994

00778932 (-)

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі

Одеського державного університету ім. І.І.Мечникова

Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор
М.Г.СОКОЛЯНСЬКИЙ

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Л.І.СКУРАТОВСЬКА
кандидат філологічних наук, доцент
Т.В.МИХЕД

Провідна організація: Київський державний університет
ім. Т.Г.Шевченка

Захист відбудеться " _____ " _____ 1994 р. на за-
сіданні спеціалізованої вченої ради Д 01.24.01 при Інституті лі-
тератури ім. Т.Г.Шевченка АН України /252001, Київ, вул. М.Гру-
шевського, 4, 3-й поверх/.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту
літератури ім. Т.Г.Шевченка АН України.

Автореферат розісланий " 28 " листопада 1994 р.

вчений секретар

спеціалізованої вченої ради

О.І.ГАЙНІЧЕРУ

Актуальність дослідження. Літературна критика - суттєва складова частина літературного процесу будь-якої країни, яка відіграє значну роль у розкритті його змісту. Залежно від історико-культурних обставин значення критики може посилюватись або зменшуватись, але її зв'язок та взаємодія з основними ланками цього процесу залишаються постійними. Критика висвітлює зміни, що відбуваються в сучасному літературному русі, переосмислює і переоцінює художні твори минулого, виявляючи у них нові ідейні акценти, а також бере участь у формуванні художньо-теоретичних програм літературних напрямів і течій¹.

Розвиток критики, удосконалення методології літературно-критичного аналізу обумовлює необхідність глибокого і всеосяжного вивчення того, що було створено в цій галузі у процесі формування її основних ідей та положень. Накопичення і узагальнення досвіду різних національних культур створює передумови для подальшого порівняльного аналізу і встановлення загальних закономірностей розвитку, функціонування і специфічних рис літературної критики. У зв'язку з цим у вітчизняному літературознавстві активізується інтерес до проблем історії зарубіжної літературної критики.

У 70-80-ті роки з цієї проблематики було опубліковано низку монографій, в яких робляться спроби подати картину розвитку літературознавства і літературної критики західноєвропейських країн та окремих її етапів. Існують також роботи, у яких розглядається творчість критиків окремих літературних напрямів, і дослідження, присвячені аналізу естетичних переконань видатних теоретиків літератури². Значно поширилось коло перевидань літературно-критичних текстів.

Проте, слід зауважити, що ряд аспектів вивчення зарубіжної літературної критики ще потребують аналітичного розгляду. Зокрема, у вітчизняній науці відсутні роботи, в яких би досить докладно висвітлювались проблеми англійської літературної критики середини XIX століття. Це частково пояснюється тим, що друга половина минулого

1. Див.: Уеллек Р., Уоррен О. Теория литературы. М., 1978. - 325 с.

2. Дьяконова Н.Я. Лондонские романтики и проблемы английского романтизма. Л., 1970. - 231 с.; Дмитриев А.С. Романтическая эстетика А.В.Шлегеля. М., 1974. - 120 с.; Аникин Г.В. Эстетика Дж.Рескина и английская литература XIX века. М., 1986. - 320 с.; Турчин В.С. Из истории западноевропейской художественной критики XVIII-XIX веков. М., 1987. - 366 с.; Нефедов Н.Т. История зарубежной критики и литературоведения. М., 1988. - 262 с.

сторіччя, а надто 50-60-ті роки, довгий час вважалися у нас першим етапом кризи реалістичного мистецтва. За останні десятиріччя ситуація змінилась, з'явилися дослідження, де значення творчості письменників вікторіанської доби оцінюється достатньо об'єктивно¹, на зріла необхідність осмислити провідні тенденції розвитку літературної критики цього періоду.

Мета і завдання дослідження. Дисертація присвячена комплексу проблем, пов'язаних зі становленням, розвитком і функціонуванням англійської літературної критики позитивістського напрямку у 40-60-х роках XIX століття.

Історико-літературний процес Англії у період, що розглядається в дисертації, характеризується різноманітністю літературних шкіл, напрямів, діалектичною взаємодією романтичних і реалістичних тенденцій. У 40-60-ті роки з'являються романи Ч.Діккенса, Е.Гаскелла, Ш.Бронте, В.Теккерей, Дж.Мередіта, Е.Троллопа, що увійшли пізніше до світової класики. Безумовною своєрідністю відзначається творчість провідних англійських поетів другої половини XIX століття А.Теннісона, Р.Браунінга, М.Арнольда, які продовжували та розвивали, відповідно до нових умов, традиції романтичної школи. Питання розвитку літератури активно обговорюються у періодичних виданнях того часу. У цих же виданнях публікуються і твори зарубіжних авторів, які також стають об'єктом критичних досліджень. В країні виходить багато журналів та газет, де друкуються статті, огляди, рецензії, ведеться полеміка з приводу літературних і естетичних проблем. Найвідомішими і найбільш впливовими з них були "Едінбург рев'ю" /1802-1895/, "Квотерлі рев'ю" /1826-1899/, "Вестмінстер рев'ю" /1865-1882/. У цих виданнях співробітничать відомі письменники Е.Булвер-Літтон, В.Теккерей, Г.Мартіно, філософи Дж.С.Міль, Г.Спенсер, теоретики літератури і критики Дж.Раскін, М.Арнольд, В.Бейджот, Р.Х.Хаттон, Дж.Г.Льюїс.

На духовне життя Англії впливали й інші фактори, зокрема, бурхливий розвиток наукового знання. Під впливом точних і природознавчих наук, наслідуючи їх і ніби-то вступаючи з ними у суперництво, письменники-реалісти намагалися відтворити навколишній світ з найбільшою точністю і об'єктивністю. Наука діє на гуманітарні сфери і опо-

1. Див.: Затонский Д.В. Европейский реализм XIX века: Линии и лики. Киев, 1984. - 279 с.; Ивашева В.В. "Век нынешний и век минувший...": Английский роман XIX века в его современном звучании. М., 1990. - 477 с.; Карельский А.В. От героя к человеку. Два века западноевропейской литературы. М., 1990. - 397 с.

середковано, через філософські системи, що узагальнюють галузеві досягнення. Одним з основних напрямів філософської думки, який багато в чому визначав культурну атмосферу країни, був позитивізм. Англійські послідовники і пропагандисти позитивної філософії Г.Спенсер, Дж.С.Мілля, Дж.Г.Льюїс, Дж.Еліот спробували застосувати її методологію до естетики і літературної критики, ставлячи перед собою завдання виробити справді наукові принципи аналізу художнього твору, знайти об'єктивні критерії оцінки його значення.

Мета дисертації полягає в дослідженні, систематизації, узагальненні багатого і різноманітного матеріалу, поданого у критичних статтях, рецензіях, естетичних і філософських працях цих авторів, а також в їх листуванні. З урахуванням особливості теми та ступеню її розробки в дослідженні передбачалося розв'язання таких завдань: встановити специфічні риси розвитку англійської критики позитивістського напрямку, її ідейні, естетичні та художні особливості, а також розглянути її роль в історико-літературному процесі цієї доби.

Наукова новизна роботи. Проблеми, пов'язані з вивченням вікторіанської критики досить часто обговорюються літературознавцями Англії і США, про них згадується в загальних працях з історії літературної критики та естетики, у монографіях, присвячених дослідженню англійської літератури середини ХІХ століття, статтях про окремих авторів. Але спеціальні розробки щодо розвитку літературної критики цього часу проводяться вибірково /як правило, увага літературознавців зосереджується на розгляді літературно-критичної діяльності видатних теоретиків літератури Дж.Раскіна і М.Арнольда/ і тому відзначаються деякою фрагментарністю і односторонністю. На наш погляд, недостатньо висвітлені питання розвитку одного з провідних напрямів англійської літературної критики 40-60-х років, представників якого поєднувала спільність філософських поглядів.

Дослідники різного складу і обдаровання, Дж.С.Мілля та Г.Спенсер, Дж.Г.Льюїс та Дж.Еліот справедливо вважали, що позитивізм, з його орієнтацією на наукове знання, дозволяє звільнити гуманітарні науки, в тому числі естетику і літературну критику, від релігійної метафізичності та суб'єктивізму. У критичних статтях, оглядах і рецензіях Дж.Г.Льюїса і Дж.Еліот прагнення до об'єктивного осмислення процесів, які відбувалися у тогочасній літературі, виявляються особливо чітко. Але до недавнього часу були відсутні спеціальні роботи, в яких би досить повно та аналітич-

но розглядалася літературно-критична діяльність цих авторів. Почасти це зумовлено тим, що більшість статей Дж.Г.Льюїса і Дж.Еліот були опубліковані лише у періодичних виданнях ХІХ сторіччя і не перевидавалися. Між тим, художній талант, велика обізнаність в історії європейських літератур дозволяє цим критикам уникнути схематизму та догматичної скутості в оцінках. Тому думки деяких літературознавців з приводу того, що англійська критика середини минулого століття визнавала реалізм лише у формі максимальної правдоподібності і була недостатньо оригінальною, видаються не зовсім справедливими.¹

Більш правомірно говорити про те, що в роботах критиків позитивістського напрямку знаходять відображення нові тенденції, що виникають в європейській літературі другої половини ХІХ сторіччя. Побічним доказом цього є романна творчість Дж.Еліот, позначена об'єктивним манером вислову, філософічністю та глибоким психологізмом.

Використана в дисертації методика дослідження /порівняльний аналіз літературно-критичних та естетичних поглядів Дж.Г.Льюїса, Дж.Еліот, Г.Спенсера, Дж.С.Мілля/ дозволяє розглянути тематику творчості, виявити ідейну та змістовну специфіку, а також визначити роль позитивістської критики у суспільному та літературному житті епохи. Наукова новизна дослідження полягає не тільки у залученні і опануванні нового матеріалу, але й у методиці його розгляду. Назріла необхідність визначення своєрідності англійської позитивістської критики 40-60-х років ХІХ століття, рівня її творчого потенціалу і літературно-суспільного значення, тому що досліджуваний період є важливим етапом у розвитку літературної критики Англії. Він характеризується інтенсивними пошуками методів вивчення літератури і формуванням різних наукових шкіл та напрямів.

Практичне застосування. Результати проведеного дослідження можуть бути використані в учбовому процесі: при читанні лекцій з історії англійської та інших літератур, історії англійської літературної критики, на практичних заняттях, спецкурсах та спецсемінарах, при написанні курсових та дипломних робіт, а також при створенні узагальнених праць, присвячених англійській критиці ХІХ століття, у теоретичних дослідженнях проблем літературної критики.

Апробація робота проходила на кафедрі історії зарубіжних літератур Одеського університету, на конференції молодих вчених в Інституті літератури ім. Т.Г.Шевченка АН України /1989/, на міжнародних конференціях літературознавців-англівстів у Московському державному педагогічному університеті /1991/ та в Орловському державному педагогічному інституті /1992/. Основні положення роботи викладені в п'ятьох публікаціях.

Дисертація складається з вступу, двох розділів, висновків, списку скорочень і бібліографічного списку використаної літератури.

У вступі обґрунтовується тема, з'ясовується ступінь розробки питання, мета, завдання і методика дослідження.

У першому розділі дисертації "Становлення англійської позитивістської естетики" розглядаються соціально-політичне та гносеологічне коріння "позитивної" філософії, досліджуються передумови виникнення позитивізму в естетиці, його специфічні риси.

Основи позитивістської філософії були викладені в курсі лекцій французького мислителя О.Конта, виданих у 30-40-их роках минулого сторіччя. Відкидаючи можливість з'ясувати справжні причини подій і явищ, філософ обмежує наукові завдання докладним, емпірично точним описом їх. Оскільки, з погляду Конта, усі галузі людської діяльності підпорядковуються природним стосункам відповідності та подібності, між науковим і художнім осмисленням світу відсутня істотна різниця, і естетика як "наука про прекрасне" може бути побудована на ґрунті точних і природознавчих наук. Таким чином, специфічно естетична проблема взаємодії уяви з розумом є тісно пов'язаною з гносеологічним аспектом "позитивної" філософії.

Тенденція позитивізму зводити більш складні поняття до простих і загальних, недооцінка специфічності розвитку суспільних і гуманітарних дисциплін веде до певного спрощення, механіцизму, нечіткі мотивованих аналогій і, тому, не може бути розцінена сьогодні як науково обґрунтована. Проте позитивістська філософія набула поширення і в Англії, де в середині XIX сторіччя створилися для цього соціально-економічні і культурні передумови.

У 50-ті роки минулого століття Великобританія переживає період економічного піднесення. Цей час характеризується її домінуванням на світовому ринку, розквітом її колоніальної могутності, відносною стабільністю суспільної ситуації. Заперечення всього надприродного, надзвичайного, орієнтація на наукове знання створювало оптимістичну перспективу подальшого розквіту суспільства.

Торжество позитивістських ідей в Англії середини ХІХ століття було підготовлене і особливим розвитком філософської та естетичної думки попереднього століття. У трактатах А.Е.К.Шефтсбері, Ф.Хатчесона, Д.Кма, А.Джерарда, Е.Берка робились спроби виведення законів краси, виходячи з механізмів людської психіки. В них розглядалися природа уяви, роль асоціативного мислення в мистецтві, співвідношення естетичних та етичних категорій. Незважаючи на різноманітність філософських орієнтацій цих вчених, їх поєднує емпіричний підхід до естетичних проблем, прагнення зрозуміти природу прекрасного на підставі чуттєвого досвіду.

Послідовниками і пропагандистами контівської "позитивної" філософії в Англії були Г.Спенсер, Дж.С.Міллер, Дж.Г.Льюїс, Дж.Еліот. Естетична програма цих авторів також формувалась під впливом згаданої філософської течії. З цим пов'язана натуралістично-біологізаторська інтерпретація законів розвитку суспільства, розгляд закономірностей мистецтва як поодиноких проявів загального еволюційного закону. Відповідно до доктрини Конта ними проголошується необхідність спільного наукового підходу до усіх явищ, обґрунтовується можливість використання методів природознавчих і точних наук /експеримент, спостереження/ в гуманітарній галузі.

З точки зору англійського філософа Г.Спенсера, усі сфери життя, серед них і художня, підпорядковуються універсальному закону еволюції, зміст якого перебуває у диференціації однорідних явищ. Внаслідок чинності цього закону мистецтво, первісно злисте з іншими формами людської діяльності, поступово виділяється в окремий ряд.

Естетичні погляди Г.Спенсера найбільш систематично висловлені в роботі "Принципи психології" /1855/. У цій праці філософ розглядає мистецтво як прояв психологічних особливостей людини і пояснює причини його виникнення за допомогою теорії гри. З точки зору Г.Спенсера, гра, - це один з видів розваги "розумної тварини" - людини, що справляє свої здібності без певної утилітарної мети, заради естетичного задоволення. Це положення філософ ілюструє прикладами з музики, живопису, архітектури. Однак функції цих видів мистецтва розуміються Г.Спенсером досить вузько - вони ведуть до задоволення, справляючи добродійний вплив на фізіологічний стан організму.

З точки зору біологічного впливу розглядається і література. У роботі "Філософія стилю" /1852/ Г.Спенсер стверджує, що мистецтво художнього слова, з його специфічними засобами виразності, дозволяє "сказавши мало - викликати багато", тобто заощаджувати увагу та розумові зусилля. Художній стиль для Спенсера - не щось неповторне, не індивідуальна манера творця, а лише спосіб оповіді, що обумовлює збереження "енергії думки", забезпечує гостроту сприйняття художнього явища.

Г.Спенсер розглядає мистецтво поза історичним процесом, ізольовано від інших проявів людської діяльності. Звідси постає основне протиріччя його естетики - з одного боку він будує свою теорію мистецтва, спираючись на факти, прагнучи наукової безсторонності і об'єктивності, з іншого - безпідставно їх добирає, і, по-біологізаторськи трактує їх, досить часто є суб'єктивним. Звертає на себе увагу і те, що вивчення естетичних проблем /категорій стилю, естетичного ідеалу, художнього смаку/ Г.Спенсер засновує на даних фізіології і психології. В свою чергу процеси мислення розглядаються ним спрощено, як однопорядкові з механічними та фізичними, про що свідчить й широке використання філософом категоріального апарату точних наук. У прагненні поставити естетику на наукову основу Г.Спенсер, по суті, підміняє об'єкт її дослідження і займається не вивченням законів художньої творчості, а розгляданням біологічних процесів, пов'язаних з її створенням і сприйняттям. Невипадково, що в естетичній теорії Спенсера відсутня категорія змісту.

Естетика англійського позитивізму не являє собою однорідного явища. Причина цього криється у широті "позитивної" філософії, яка дозволяє розглядати факти у різномірних зв'язках і співвідношеннях. Об'єднує представників цього напрямку лише визнання незмінності людської природи, непорушності соціального буття, а також прагнення до емпіричного розгляду будь-якого "факту".

Оцінюючи філософські та естетичні погляди Дж.Еліот, слід врахувати і вплив на неї інших ідейних течій, зокрема пантеїзму Спінози, етики Фейербаха. Не викликає сумніву і те, що Еліот, як літературний критик, займаючись аналізом художніх текстів, визначаючи їх значущість і актуальність для сучасного літературного процесу, в більшості принципових питань, які торкалися естетики і літературної теорії, поділяла погляди свого духовного наставника і супутника життя Дж.Г.Льюїса.

Якщо Г.Спенсер буде своєю теорією прекрасного на феномені гри і виводить естетичні почуття з фізичного задоволення, то Дж.Г.Льюїс і Дж.Еліот вважають такий біологізований підхід неприпустимим. Вони не приймають тези Г.Спенсера про некорисність мистецтва і називають прекрасними лише твори, здатні викликати відповідне почуття жалю та симпатії. Доказом цього є програмна стаття Дж.Еліот "Природна історія німецького життя" /1857/, де майбутня письменниця розмірковує про високий обгороджуючий вплив мистецтва. Вона засуджує широку практику своїх сучасників писати просто для забави, ігноруючи відповідальність перед суспільством за кожне надруковане слово. З негативною оцінкою розважальної літератури тісно пов'язане різке неприйняття Дж.Еліот теорій "незалежного" мистецтва, що з'явилися наприкінці 60-х років минулого століття.

Для Дж.Г.Льюїса і Дж.Еліот мистецтво – найважливіше джерело пізнання і перетворення світу. Естетичним програмам цих критиків властива спрямованість на ідеальне, високе мистецтво, здатне на формування у суспільстві атмосфери гармонії та краси. В їх літературно-критичних роботах акцентується зв'язок між естетичною і суспільно-корисною діяльністю, необхідність відбиття у мистецтві проблем сучасного життя. Оскільки пізнавальні, виховні та естетичні функції мистецтва сприймаються критиками у нерозривній єдності, Дж.Г.Льюїс вважає за можливе виділити три основних принципи художньої творчості, сформульовані ним як закон правди, закон ширості, закон краси.

Закон правди розуміється Дж.Г.Льюїсом як достовірне зображення життя на підставі емпіричного його вивчення. Опираючись на "позитивну" теорію пізнання, критик вважає шлях від фактів до ідеї єдиною можливістю як для вченого, так і для митця. Але, якщо вчений займається вивченням і класифікацією фактів лише у межах вузьких законів спеціальних наук, то письменник має змогу тлумачити їх у відповідності з власним неповторним життєвим досвідом та уявою. У згаданій роботі "Природна історія..." Дж.Еліот, слідом за Дж.Г.Льюїсом, закликає письменників досліджувати факти і вимагає від них досконалого знання предмету зображення, уподібнюючи завдання письменника до функцій вченого-природознавця. Проти порушення закону правди вона виступає і в статті "Безглузді романи дам-романісток" /1856/.

Обидва критики переконані, що письменник покликаний зображати дійсність відповідно до власного сприйняття, будувати свій

витвір таким чином, щоб у ньому втілювалась певна позитивна ідея. Однак моральний урок має міститися не у висловлених автором сентенціях, а в образній побудові твору. Для цього необхідно дотримуватись другого принципу художньої творчості, який Дж.Г.Льюїс називає законом ширості. Цей принцип діє автоматично, якщо автор максимально широсердний у виразі власного ставлення до зображуемого матеріалу. Тому у статтях Дж.Еліот, присвячених творчості Г.Гейне та Е.Юнга, висловлюється думка, що позитивні художні якості творів багато в чому залежать від моральних критеріїв, якими керується їх творець.

Справжній витвір мистецтва відзначається не тільки глибиною змісту, але й досконалістю стилю та форми. Митець, обираючи відповідні засоби для втілення матеріалу, діє інтуїтивно, несвідомо, проте при цьому, створюючи гармонійний витвір, дотримується закоу краси.

На основі ідеї спільності методів художнього і наукового пізнання Дж.Г.Льюїс створив власну теорію уяви, яку будує на дослідженнях у галузі психології та нейрофізіології. Уява розцінюється ним як одна з особливостей людського мислення, котра дозволяє не тільки відтворювати об'єкти спостереження, але й розглянути їх взаємодію, встановити між ними системні зв'язки і на підставі цього переробити інформацію. Здатність до уяви у митця більш вільна, тому що його "внутрішнє бачення" може включати як існуючі явища, так і ті, що можуть існувати. Сила уяви, підкреслює критик, полягає не у неймовірності та фантастичності образів, а у здатності митця подати їх яскраво і зримо.

Аналогічної точки зору дотримується і Дж.Еліот. У статті "Едвард Юнг: Суєтність і антисуєтність" /1856/ вона використовує вищевикладену теорію Дж.Г.Льюїса для конкретного аналізу англійської сентиментальної поезії.

У багатьох літературно-критичних роботах Дж.Еліот і Дж.Г.Льюїса знаходять відображення тенденції європейської естетичної думки, пов'язані з розвитком теорії реалістичного мистецтва. Але розуміння критиками поняття реалізму досить своєрідне. З їх точки зору реалізм - не метод, а спосіб оповіді, який характеризує нахил до вірогідного, об'єктивованого відтворення дійсності. Реалізм ототожнюється критиками з реалістичністю і сприймається як позаісторичне поняття. Тому письменників різних епох і течій: Гомера і Шекспіра, Мольєра і Гете, Данте і Остен вони

називають реалістами. Найвищим проявом реалізму вважається ідеалізм, його антитезою - фальсизм, будь-яке викривлене зображення. Своєрідне розуміння реалізму як мистецтва, найбільш наближеного до життя, трактування типового як буденного, звичайного, розгляд творчості за аналогією до природознавчого експеримента доводить, на нашу думку, наявність натуралістичних елементів в естетиці Дж.Г.Льюїса і Дж.Еліот. Про це свідчить і загальнобіологічне тлумачення соціальних проблем, розуміння суспільних закономірностей як поодиноких проявів законів природи. Їх погляди на мистецтво також добре вписуються і в координати моральних норм вікторіанської епохи.

У другому розділі дисертації "Літературний процес 40-60-х років XIX століття в оцінках англійської позитивістської критики" досліджуються базові принципи літературної критики, засновані на методології "позитивної" філософії, проводиться класифікаційний аналіз літературно-критичної творчості Дж.Г.Льюїса і Дж.Еліот, прослідковується роль їх діяльності у формуванні художніх смаків і літературних поглядів того часу.

Діапазон літературних інтересів Дж.Г.Льюїса і Дж.Еліот вельми широкий. Хоч основним об'єктом їх діяльності була література XIX століття, проте критики досить часто звертались до творів минулого, включаючи античність. У численних статтях, оглядах, рецензіях, відгуках вони аналізують твори грецької, латинської, іспанської, італійської, німецької, французької, американської, англійської літератур. Переосмислюючи і переоцінюючи літературу минулого з точки зору своєї доби, критики актуалізували її зміст, "включали" класичну спадщину у сучасний літературний контекст. Ця тенденція особливо яскраво виявляється у роботах Дж.Г.Льюїса, присвячених драматургії.

Літературна критика 40-60-х років XIX століття була розрахована не на спеціалістів-філологів, а на масового читача. Тому Дж.Г.Льюїс і Дж.Еліот досить рідко займалися розглядом "технічних" законів творчості, пов'язаних з організацією художнього тексту, вбачаючи своє завдання у популяризації зразків класичної та сучасної літератур. Виступаючи проти догматичної критики, яка встановлює канони і правила і перешкоджає розвитку мистецтва, вони наполягали на аналізі літературного твору у зв'язку з загально-культурними обставинами доби.

Подібно до свого відомого сучасника і колеги М.Арнольда, Дж.Г.Льюїс виступає проти анонімності літературної критики і за-

проваджує у своєму журналі "принцип підпису". Відповідальність критика перед читачем він порівнює з відповідальністю автора художнього твору.

Дж.Еліот проводить аналогію між несамостійним критиком та природознавцем, який, користуючись здобутками інших дослідників, ризикує перейняти недоліки тих, кого наслідує. Вона наполягає на тому, що критик має прагнути до оптимального співвідношення між знанням і вмінням генерувати нові ідеї на підставі цих знань. Майбутня письменниця поділяє точку зору М.Арнольда і Дж.Г.Льюїса з приводу того, що позицію дослідника художньої літератури у певній мірі формує "інтелектуальний клімат епохи", і в той же час вимагає від критика самостійності та незалежності суджень.

Свої критичні оцінки Дж.Г.Льюїс і Дж.Еліот засновують на загальнофілософських позитивістських принципах е м п і р и з м у, який виявляється в орієнтації на аналітичний розбір літературних "фактів" в їх найближчих функціональних зв'язках і р е л я т и в і з м у, що дозволяє видозмінювати точку зору на досліджуване явище /у літературній критиці - художній текст чи творчість письменника/, якщо одержано нові результати дослідження.

Статті критиків відзначаються широким вибором засобів аналізу літературного твору, тому що сформульовані вище принципи носять досить загальний характер. Часом розглядається лише один твір, і критик вдається до його коментування. В інших випадках дається оцінка творчості письменника у цілому. Невеликі за обсягом роботи частіше являють собою рецензії на щойно видруковані художні тексти. В оглядах розглядаються декілька творів, поєднаних тематично чи жанрово. У цьому випадку критики охоче вдаються до порівняльного аналізу, роблять висновки відносно загальних тенденцій, спільних моментів у розвитку літератур різних країн.

У творчості Дж.Г.Льюїса і Дж.Еліот часто порушуються і теоретичні, літературознавчі проблеми, пов'язані з розвитком окремих літературних жанрів, визначенням їх специфічних рис. На підставі цього дисертант класифікує праці критиків за жанровими ознаками досліджуваних текстів.

Будучи досить традиційними у сприйнятті жанру роману як "епосу приватного життя", Дж.Г.Льюїс і Дж.Еліот відстоюють свободу письменника у виборі художніх засобів для втілення свого задуму. Єдина умова, яку вони виставляють, - це відповідність форми зміс-

тові. Негативно оцінюється критиками надмірна образність, не пов'язана з ходом розвитку оповіді /наприклад, у романах В.Гюґо/, а також прагнення деяких романістів перетворити художній витвір у "моральну проповідь" /творчість Ч.Кінґслі/. Особливо різкої критики зазнають кон'юнктурні, епігонські романи, написані "на тему". Дж.Г.Льюїс і Дж.Еліот виходять з того, що художнє пізнання світу майже ідентичне науковому і повинне починатися з емпіричних спостережень; відтак головне завдання романіста розуміється ними як відбиття індивідуального життєвого досвіду у художній формі. Внаслідок цього критики загалом позитивно оцінюють твори Г.Філдінґа, Дж.Остен, В.Скотта, Ш.Бронте, В.Теккеря, Жорж Санд, Г.Мелвілла і Дж.Мередіта, які значно відрізняються один від одного з точки зору художнього стилю і тематики.

Розглядаючи проблеми, пов'язані зі змістом роману, критики одноставні у думці, що цей жанр потребує від письменника глибокого розуміння психології людини і особливої емоційної сприйнятливості. В їх працях виявляється тенденція аналізувати позитивні якості і недоліки творів з урахуванням авторського світосприймання. Критики звертають увагу на те, що деякі романи /Ч.Діккенса, Ш.Бронте, Жорж Санд/ мають значний вплив на почуттєвому, підсвідомому рівні, інші потребують інтелектуального сприйняття /тво. Дж.Остен, Дж.Мередіта/. Особливий інтерес до питань психології творчості властивий Дж.Г.Льюїсу, що пов'язано з його власними науковими дослідженнями в галузі нейрофізіології. Його робота, присвячена Ч.Діккенсу, є однією з перших спроб психологічної інтерпретації творчості славетного англійського прозаїка.

Дж.Г.Льюїс вважає можливим використання спеціальних знань у сфері природознавчих наук для вирішення філологічних проблем, оскільки переконаний у правильності позитивістського закону загальної детермінованості і взаємозалежності. Цим також можна пояснити і той факт, що твори, які критик обирає для аналізу, здебільшого розглядаються ним у низці аналогічних, з урахуванням розвитку літературного процесу і творчої еволюції письменника.

У статтях Дж.Г.Льюїса і Дж.Еліот, присвячених дослідженню романів їх співвітчизників, за основний критерій оцінки береться принцип вірогідного відтворення життя, який називається законом правди. Відповідно до власного розуміння реалізму критики особливо високо оцінюють творчість Дж.Остен, яка відзначалася потя-

гом до об'єктивованої манери оповіді і обирала матеріалом для своїх романів повсякденне життя певних верств суспільства. При цьому критики усвідомлюють, що специфіка об'єкту зображення певною мірою обмежує проблематику і звужує значення романів цієї письменниці.

Менш реалістичними уявляються їм твори Ш.Бронте і Ч.Діккенса. Основними недоліками їх романів критики вважають пафсність у зображенні почуттів, мелодраматичність сюжетних подій, сентиментальність. Але ці недоліки не сприймаються Дж.Еліот і Дж.Г.Льюїсом як вирішальні, і обидва критики відзначають позитивний вплив творчості Ш.Бронте і Ч.Діккенса на моральний стан суспільства.

Реакція критиків на французький роман більш негативна. Відповідно до стереотипів вікторіанської епохи вони вважають, що О.де Бальзак і В.Гюго надто однобоко відтворюють життя, акцентуючи увагу на явищах, неспроможних бути об'єктами "високого мистецтва". Через це критики-позитивісти упереджено ставляться до творів, позначених сатиричним викриттям суспільства. Слідом за Конттом, на думку якого мистецтво передбачає ідеальне відтворення дійсності, Дж.Г.Льюїс і Дж.Еліот наполягають на обов'язковості позитивної програми у творах мистецтва. Ця вимога пов'язана також з етичною концепцією критиків, заснованою на контівській "доктрині співчуття".

Хоча в 40-60-ті роки XIX століття домінуючим жанром у літературі був роман, проте на сторінках тогочасних періодичних видань активно обговорюються питання, які торкаються сутності поезії, її змістовних і формальних ознак. Стійкий інтерес критиків і теоретиків літератури до проблем поезії видається не випадковим, це своєрідна реакція вікторіанців на панування практицизму і раціоналізму в повсякденному житті. Видатні англійські есеїсти Т.Карлейль, Дж.Раскін, М.Арнольд розглядали дані рід літератури як найважливіший засіб впливу на моральний стан суспільства, його духовну еволюцію. У руслі цієї традиції написані і деякі статті критиків-позитивістів. У роботі "Гегелівська філософія мистецтва" /1842/ Дж.Г.Льюїс дає власну інтерпретацію поняття "поезія", виявляючи у цьому літературному роді подвійну суть, діалектичну єдність абстрактних і конкретних засад. Поезія сприймається ним як спосіб самовиразу особистості людини, схильної до асоціативно-образного мислення і інтуїтивного опанування світу.

Критик зазначає, що у деяких випадках домінуючі ідеї доби

протистоять самій сутності поезії і тому не можуть бути виражені через її форми. Таким видається Льюїсу XVIII століття, що характеризується як сторіччя панування розуму, наукових знань та аналізу, згубних для розвитку поетичного мистецтва.

У більшості випадків Дж.Г.Льюїс і Дж.Еліот здійснюють аналіз поетичних текстів, спираючись на вивчення творчої біографії їх творців /роботи про І.В.Гете, Е.Юнга, Г.Гейне/ і історичних обставин, котрі впливають на естетичні смаки епохи /статті Льюїса про поезію античних авторів/, поєднуючи, таким чином, принципи біографічної та історико-культурної шкіл.

Слідом за романтиками Дж.Еліот і Дж.Г.Льюїс акцентують на силі емоційного впливу поезії і виступають проти проявів повчальності і дидактизму. Вони вимагають від поета певної чесності і правдивості у виразі власних почуттів, відданого служіння високим ідеалам. Тому художні достоїнства поезії будь-якого автора поцінуються критиками з врахуванням значення її етичного і філософського підтексту. Наприклад, поезія Е.Юнга здається Дж.Еліот малозначущою за змістом і позбавленою художньої цінності, тому що в її основі лежить помилкова теорія "замогильної відплати". Навпаки, поезія В.Купера, яку характеризує почуття симпатії і любові до світу, удостоюється особливо високої оцінки критика.

Суттєвий вплив на формування льюїсовських уявлень про поетичну творчість мали літературно-критичні праці його друга та однодумця Дж.С.Мілля. Дж.Г.Льюїс, як і його старший сучасник, схиляється до того, щоб пояснювати емоційні порухи поетів раціоналістично, на підставі знань фізіології процесу мислення. Сприйнятливість і чуйність, здатність до створення незвичайних асоціативних зв'язків, властиві поетові, дозволяють йому неусвідомлено відбивати у своїх творах приховану суть явищ, передбачати майбутні зміни. Розвиток наукового знання позбавляє лірику "абсурдних помилок", сприяє подальшій інтелектуалізації цього літературного роду.

Незалежно один від одного Дж.Г.Льюїс і Дж.Еліот доходять висновку, що подеколи найбільший вплив на читача справляють саме ті твори, де автор втілює у поетичну форму власні спостереження за повсякденним життям. Проте, це не означає, що критики обмежують волю поета у виборі художніх засобів репрезентації матеріалу. Навпаки, вони уникають давати конкретні рекомендації відносно процесу віршування і лише констатують, що зміст

поезії потребує використання різноманітних експресивних засобів /мовних, ритмічних тощо/. На їх думку, завдяки дотриманню загальноестетичного принципу щирості поет інтуїтивно обирає оптимальний спосіб втілення власного задуму. У зв'язку з цим схвалення критиків заслуговує творчість поетів різних часів, стилів та напрямків: Гомера, І.В.Гете, П.Б.Шеллі, Г.Гейне. Досконалими вони вважають твори, позначені глибиною філософської думки і оригінальністю форми /перша частина "Фауста" І.В.Гете, "Німеччина. З козака" Г.Гейне, "Ченці" П.Б.Шеллі/.

У літературно-критичних статтях Дж.Г.Льюїса і Дж.Еліот, присвячених англійській постромантичній поезії, особлива увага приділена аналізу й популяризації творчості А.Теннісона, Р.Браунінга, М.Арнольда, і це цілком зрозуміло: критика позикивістського напрямку з особливою увагою ставилась до розвитку сучасної їй літератури.

Проте реалізм минулого століття, з огляду на його естетичні постулати, не сприяв розвитку драматургії. Дана ситуація усвідомлюється критиками-вікторіанцями, про що свідчить зміст театрално-драматичних статей і оглядів, які друкуються у періодиці середини ХІХ сторіччя. Більшість критичних робіт Дж.Г.Льюїса і Дж.Еліот присвячено роману і поезії, критики практично не розглядають драматургічних текстів сучасних їм авторів, вважаючи їх вторинними і малоістотними. Їхня увага зосереджена на дослідженні літературних достоїнств класики драматургії і питань її сценічного втілення.

Теорія драми, яку розробляє Дж.Г.Льюїс, дуже яскраво відображає прагнення критика науково осмислити літературні факти на підставі індуктивного методу та загального закону взаємообумовленості різномірних явищ і загалом нагадує позитивістські концепції мистецтва французьких теоретиків літератури І.Тена і Ф.Брюнет'єра.

Дж.Г.Льюїс розглядає всесвітню історію як еволюційний циклічний процес виникнення, розвитку і кризи поодиноких цивілізацій і підкреслює, що оскільки драма відображає шлях розвитку суспільства, його духовної культури, вона теж розвивається відповідно до закону еволюції, послідовно проходячи стадії росту, зрілості та вмирання. Драма - це складний специфічний вид мистецтва, який потребує від автора вміння розважати публіку і відночас викликати у неї інтерес до вічних, загальнолюдських проблем.

У драматичному творі між формою, яка претендує на умовність,

деяке спрощення і загальногуманістичним, філософським змістом існує певне протиріччя. На першому етапі еволюції драми виникають передумови для його розв'язання, виробляються особливі для цього літературного роду засоби вираження. Але драматурги цих періодів /Есхіл, Кр.Марло, П.Корнель/ не здатні ще вивести у дії характери і дати вірсгідну мотивацію вчинкам своїх героїв. Твори Софокла, Ж.Расіна, В.Шекспіра відзначаються глибиною змісту, відточеністю форми і заслуговують, на думку Льюїса, найбільш високої оцінки. На третьому, заключному етапі розвитку драма прозається, починають проявлятися ознаки її кризи: дія підмінюється риторикою, порушується драматична структура тексту, що веде до звуження проблематики у п'єсах Евріпіда, Вольтєра, Дж. летчера.

Окрім загальних закономірностей, що їх характеризують розвиток драматичного мистецтва як своєрідного виявлення еволюційного закону, критиком відзначаються і часткові, котрі діють у сфері національних літератур. Здійснюючи порівняльний аналіз іспанської та англійської драми, Дж.Г.Льюїс доводить, що кожній з них притаманні особливі риси, зумовлені духом нації, її психологією. Англійські драматурги виступають виразниками "суб'єктивного" духу, в іспанській драмі знаходить вияв дух "об'єктивного", з характерним перетворенням думки на конкретне переживання. Тому н іть видатні іспанські драматурги /Лопе де Вега, Кальдерон/ не ставлять перед собою меті зобразити духовний стан своїх персонажів, зосереджуючи увагу на розробці динамічного сюжету. Критик також підкреслює, що специфіка розвитку драми зумовлена і національними, і культурними традиціями.

У висновках узагальнюються результати дослідження англійської критики позитивістського напрямку.

Суспільне і літературне життя Англії середини ХІХ сторіччя було багатим і динамічним. У цей період відбувалось формування основних наукових шкіл у літературознавстві, здійснювалось становлення літературної критики як особливого гатунку творчої діяльності. Одним з її напрямів стала позитивістська літературна критика. Аналіз цього характерного явища літературного життя Англії свідчить, що критики позитивістської орієнтації активно займались розробкою наукових засад дослідження художнього тексту, пошуками об'єктивних критеріїв оцінки кращих досягнень сучасної літератури і пропагандою класичної спадщини. Їх творчість сутте-

во впливала на історико-літературний процес середини минулого століття, сприяла розвиткові критико-естетичної думки, розв'язанню теоретичних і літературознавчих питань, які стосуються розвитку літературних жанрів. Проведена робота дозволяє уточнити ряд історико-літературних фактів щодо процесу становлення англійської літературної критики ХІХ століття, її характерних специфічних рис, допомагає дати точніше і детальніше уявлення про хід літературного процесу в Англії середини ХІХ сторіччя.

Основний зміст дисертації відображено в таких публікаціях:

1. Английская позитивистская литературная критика ХІХ века в курсе "История зарубежной литературы" // Эффективные формы работы по языку и литературе в учебной аудитории. Материалы первой областной научно-практической конференции. - Одесса, 1990. - С.353-355.
2. Французские романисты в оценках Дж.Г.Льюиса // Актуальные вопросы романской и германской филологии. - Одесса. - Деп. в ИНИОН АН СССР № 36244 от 02.12.1988. - С.67-74.
3. Представления о поэте и поэзии в эстетике викторианцев // Тезисы докладов первой всесоюзной конференции литературоведов-англистов. М., 1991. - С.31-32.
4. Творчество П.Б.Шелли в оценках Дж.Г.Льюиса // Тезисы докладов второй межвузовской конференции литературоведов-англистов. - Орел, 1992. - С.16.
5. Дж.Г.Льюис - критик Шекспира // Тезисы докладов международной научной конференции "Шекспир и мировая литература". - Бишкек, 1993. - С.18-20.

85-

Підписано до друку 20.01.1994р.Об'єм 0.8.Формат 60x84 І/16
Друк офсетний.Тир.100 пр.Зам.І5.Безплатно.

ДОД УДПУ ім.М.П.Драгоманова,Київ,Пирогова 9.

Handwritten text at the top of the page, possibly a title or header, which is mostly illegible due to fading and bleed-through.

Handwritten text at the bottom right corner of the page, possibly a date or page number.

AB 29.165

AB 29.165